

MŰVELTSÉG ÉS MAGYARSÁG A ZENÉBEN

magyar zenei géniusz alkotásait ma már az egész művelt világ ünnepli, világhírű magyar művészek hódítanak a külföldön és a világhírű külföldi zenészek szívesen jönnek hazánkba, hol hangversenyteremben, operaházban vendégszerető hajlékot talál az európai zenekultúra. Mégis: ebben a gyönyörű zenei fellendülésben *magyarság* és *műveltség csak* most kezdenek ismerkedni egymással. Mert csak kevesen, nagyon kevesen mondhatják el magukról nálunk: művelt vagyok magyarságomban, magyar vagyok műveltségemben. Pedig igazi kultúráról csak abban az országban beszélhetünk, ahol nemzeti szellem és világkultúra mályegyen állatottak egymást, ahol ez a kétó egyet jelent. Ha a művelt zenei magyarsághoz és magyar zenei műveltséghez nemzetünk, a maga egészében, nem érkezik el, akkor zeneéletünk mai félragyogása hamar kihunyó csalfá fény, legfeljebb afféle pünködsi királyság ...

»Milyen zenét szeret? Klasszikusat vagy magyart?« — Gyakori kérdés ez hazánkban és nagyon jellemző kérdés! Hiszen ez a kérdés már mintegy előre feltételezi, hogy *választanunk* kell »magyar« és »klasszikus« zene között, hogy magyarságot és magas kultúrát együtt, egyszerre szeretni nem is lehetséges ... Valóban ilyen áthidalhatatlan szakadék választja el a zenében a kultúrát a magyarságtól? Igaz-e csakugyan, hogy aki »művelten« akar muzsikálni, annak idegen népek zenei anyanyelvén kell szólnia? Aki pedig »magyarul« akar muzsikálni, annak le kell mondania a magas műveltségéről? Nem lappang-e itt valami súlyos félreértés? Valami végzetes — mert nemzetet és nagyvilágot egymással ellenségesen szembeállító — babona? Dehát hogyan keletkezhetett ez a félreértés, ez a babona?

Volt idő, mikor hasonló tévhittek veszedelme fenyegette a magyar szót, a magyar beszédet, irodalmat is. Mikor a magyar ember, ha «művelten» akarta magát kifejezni, idegen nyelvet használt. A magyar nyelvre azonban hamar felvirradt a nemzeti megújulás hajnala. Zenei téren ez a megújulás, sajnos, addig váratott magára, míg a civilizált városi magyarság szinte teljesen elfelejtette zenei anyanyelvét... »Elfelejtette« — mert *volt* mit felejténie. »Zenei anyanyelvet« — tehát zenét, mely mint minden nyelv, az *egész* nép alkotása és a nép *teljes* életét tükrözi — a magyarság is teremtett magának, még mielőtt belépett a városi civilizáció kapuján. Csakhogy ez a zenei anyanyelv nem volt, nem lehetett olyan szerencsés, mint a nagy nyugati nemzeteké, melyet a tömegből kiemelkedő művelt városalkotó rétegek a néptől átvettek és élükön a nagy zenei

géniuszokkal továbbműveltek. A magyar történelem tragikus lapjai megmagyarázzák, hogy miért nem alakulhatott ki nálunk természetes alapokon a nyugati nemzetekéhez hasonló *magyar* városi civilizáció. Annyi bizonyos: a népből kiemelkedő osztály hazánkban nem vitte át magával magyar zenei anyanyelvét a magas városi műveltség birodalmába ...

Az idegen kultúrformák között élő városi magyarság csak egyetlen összekötőkapcsot őrizett meg népének muzsikájával: a *cigányt*, az egyedüli zenei közvetítőt falu és város között. A városlakó magyar ember, ha zenére szomjas lelkében magyarnak akarta magát érezni, a cigányhoz menekült. — »Egyszer ember csak a magyar, mikor a szívét lelkét betölti a muzsika« — így énekelt már Petőfi is, Rózsavölgyinek, a híres verbunkos-muzsikusnak halálára írt versében. A hazafias illúziók szabadon loboghattak fel a cigányzene mámorában. És a magyar nemzet nem volt hálátlan: olyan nemzeti nimbusszal vette körül a fáraók népének szárazfáját-cimbalmát, hogy hasonló legmagasabb nemzeti megtiszteltetésben sehol, egyetlen országban sem részesült a ... kocsmák-borosasztalok muzsikája. — Kocsmák és borosasztalok ... mert magyar hangokra, hazai hangokra vágyó lelkünkkel a cigányhoz menekülni: mi mást jelentett ez, mint a kocsmába, a borosasztalhoz menekülni? Sehol másutt a városban, csak itt a fülbemuzsikáló cigány mellett hallhatott valamit a magyar a távoli puszták, a messzi földek dalának üzenetéből...

A vágy, mely a magyar urakat a cigánymuzsika mámorához vonzotta: bizonyára őszinte és ösztönös zenei honvágy volt. Ahhoz azonban már nem

volt sem eléggé erős, sem eléggé mély, hogy ne érje be a távoli puszták magyarságának »üzenetével«, hanem meg is keresse azt, aki a cigánnyal üzent, a magyar föld népét. A magyar úr szerette a magyarságot úgy, ahogy azt neki muzsikában a cigány »házhoz szállította«. Szívbeli hajlandósággal el is ment érte a kocsmasztalig. De tovább már nem. Mi tagadás? A vendéglő cigánya közelebb volt hozzá, mint a föld népe, mely messze esett tőle, nagyon is messze ... Kinek jutott volna eszébe otthagyni az úri-murit és elindulni azokba a paraszti falvakba, honnan a cigány a magyaros dal-
lamokat hozta?

Pedig a cigány korántsem hozott el magával mindent a falu énekéből. Keveset hozott és — amint a jobb megélhetést jelentő városban egyre inkább megtelepedett — egyre kevesebbet hozott. De még ezt a keveset is kiforgatta eredeti valójából; csak annyit tartott meg belőle, amennyiért homlokratapasztott bankó járt. Tudta ő istenigazában, hogy hol fekszik a mulatozó magyarnak a szíve! Hízeltgőén érzéki, dagályosan hatás vadászó, érzelmes-sallangos előadóművészettel pompásan alkalmazkodott városi környezetéhez, a hazafias illúzióiban, délibábos magyarságában elterpeszkedő úrivilág ízléséhez. És az urak tovább szőtték a sírva-vigadás muzsikájának ábrándját: *Simonffytól Fráter Lorántig és Balázs Árpádig* csak úgy ontották magukból a magyaros-népies szentimentális nótákat. A cigány azután megtanulta ezt az úri muzsikát és közben lassanként még azt a keveset is elfeledte, amit egykor a néptől tanult. Ilyen dekadens zene természetesen egyre kevésbé tudott megbirkózni a külföldről beözönlő idegen könnyűzenék hatásával és mindinkább elkorcsos-

sodó magyarságát már csak bizonyos »magyaros« — a régi cigányzenéből átlopott — »szlengekkel« hirdette. Ez a »magyar nóta« bizony távol állott attól, hogy egy egész népnek teljes életet tükröző zenei anyanyelve legyen. De ugyanolyan távol állott a nyugati muzsikák magaskultúrájától is. Nem éltette más, csak az a bizonyos honvágy valami ősi zenei haza után. De ennek az ősi magyar zenei otthonnak eszménye is idővel egyre jobban lealacsonyodott.

Csodálhatjuk-e, hogy ilyen körülmények között a városi magyarságból egy kis »labanc-világ« vált ki: olyan zenekedvelők csoportja, akik belekóstoltak a nyugati zene műveltségébe, rájöttek ízére, akiknek szélesebbkörű érdeklődés, külföldi tapasztalat vagy nagyobb zenei fogékonyság megnyitotta a *Bach-ok*, *Beethouen-ek*, *Verdi-k*, *Wagner-ek* csodavilágát. Ők azután otthont teremtettek hazánkban a nyugati zene magaskultúrájának, de ugyanakkor elszakították lelkükben még azt a foszladozó vékony szálacskát is, mellyel a cigány kötötte össze a város zeneéletét a magyarsággal. Ők, a Verdi- és Wagner-rajongók, egyszerűen befogták fülüket a magyar nóta hallatára, hiszen nem hallottak abban egyebet kocsmai ordítózásnál...

A »labancok« kultúrája azonban csak nehezen hódított és inkább csak a fővárosban boldogult. Mert a »kurucok« sem hagyták ám magukat! Hiába jöttek német zenemesterek — ők karakán dzs centri-virtussal kitartottak a cigány mellett. Mert ugyebár csak sokkal úribb dolog a borosasztalnál fülbemuzsikáltatni, mint zongorán vagy hegedűn skálákat tanulni? Bach vagy Beethoven lehettek nagy zsenik, de társadalmi helyzet tekintetében

odavalók, ahová a »Klavierfräulein«-ek. Aki klaszszikus zenével foglalkozik ... zenebolond, csodabogár, nem is való rendes úri társaságba. A kuruczszentri hivalkodik zenei műveletlenségével. Mérhethlen göggel mondja: »Mit nekem az az unalmas klasszikus zene! Én már csak a jó magyar nótát szeretem!«

Ezért jelenti nálunk jórészt még ma is a zenei műveltség a magyartalanságot, a zenei magyarság a műveletlenséget. Hogy milyen ellenségesen áll egymással szemben a két tábor, azt mi sem mutatja jobban, mint az az elkeseredett háborúság, melyet a rádió-újságok hasábjain a »magyar nóta« és a »klasszikus zene« hívei vívnek egymással. Vagy kell-e élesebb kontraszt: mialatt a »labancok« kis elittársasága a Schubertet zongorázó Dohnányit ünnepli, azalatt a »Magyar Zene Barátai«-nak hada különféle »nótakirályokat« magyar »Schubert«-ként ünnepel! Bármelyik fél is győz ebben az áldatlan harcban: a vesztes a magyarság lesz, mert a magaskultúrához való jogát veszti el. Sőt ezen a kettős úton haladva zenei magyarságunk nemcsak a műveltségből, hanem még a műveletlenségből is kiszorul. Mert mai »művelt«, de zeneileg műveletlen középosztályunk, mikor becsukja a Bachok és Beethovenek előtt háza ajtaját, úgylátszik,, már nem annyira »magyarságához«, mint sokkal inkább »műveletlenségéhez« ragaszkodik. Különben aligha találna nála olyan tárt ajtókra az amerikai sláger, a jazz ...

A magyar kultúra nagy apostolai sohasem ezen a messzeszétágazó kettős úton akarták nemzetüket előrevinni. Már a múlt század legkiválóbb magyar zeneköltői, élükön *Liszt* Ferencsel, felismerték, hogy igazi kultúra a zenében is csak a magyarság és mű-

veltség egyesítéséből fakadhat. Lám, egy Liszt Ferenc a legragyogóbb európai magaskultúra birtokában sem restéit időről-időre megállni a cigányzenétől hangos magyar kocsmánál, hogy meglesse az onnan kiszűrődő hangokat. Szívét megütötte a sírvavigadó magyar romantikája és annak délibábos hazafias illúzióit beleszötte muzsikájának óriási európai kultúrákat felölelő műveltségébe. Igaz, ezeknek a magyar illúzióknak cifra hangjai nem játszhattak nagy és döntő szerepet a Liszt-muzsika hatalmas kultúrájában. A nótázó-bokázó, sírva-vigadó magyar korántsem képviselt egy egész nemzetet, egész népet, mely választ ad muzsikájában az emberélet legnagyobb és legmélyebb kérdéseire. Az a magyar ember, kiről Liszt rapszódiai muzsikáltak, legfeljebb csak vonzóan »exotikus« vendég lehetett a nyugati magaskultúrák társaságában. Teljes életet tükrözni akaró művészetben csak »részlet« lehetett, »epizód«. Lisztnek és kiváló társainak, *Erkel-nek*, *Mosonyi-nak* muzsikája ezért, bár hirdette már a magyar zene megváltását, de még nem jelentette magát a megváltást.

A megváltást egyedül olyan lángész hozhatta számunkra, aki saját lelkében annyira nagyinak és gazdagnak érezte a magyart, annyira teljesnek, világotátölelőnek a magyar életet, hogy zenei honvágyát legfeljebb csak felszították, de ki nem elégíthették a sírva-vigadó kocsmák hangjai. Zseni kellett ide, aki nem érte be a »cigányéposz« cifra ábrándjával, mert tudta és érezte, hogy ha a magyarnak van zenei eposza, akkor annak többnek és mélyebb álomnak kell lennie a cigányéposz könnyű mámoránál. Zseni kellett ide, aki a legmagasabb európai műveltség birtokában nemcsak megérezte és átérezte a magyar nótázásban egy zenei hazát vesz-

tett népréteg honvágyát, hanem el is indult megtalálni ezt az elvesztett hazát. Egyszóval olyan magyar zseni kellett ehhez a megváltáshoz, amilyen *Bartók* Bélával és *Kodály* Zoltánnal jelent meg a magyar zenei műveltségért vívott küzdelmek színterén.

Bartók Béla és Kodály Zoltán nemhiába indultak el oda, honnan a cigány az ő népies magyarságát hozta, a magyar faluba. Mert, íme, megtalálták a föld népének ajkán azt a teljes életet tükröző, gazdagságában szinte felmérhetetlen, kifejezőerejében szinte páratlan magyar zenei anyanyelvet, melyet a civilizált városi magyarság elfelejtett, mely azonban a magyar parasztság körében a maga romlatlan szépségében és eredetiségében elevenen virult és gazdagodott tovább. — Igaz: a magárahagyott, elnyomott, szélesebbkörű városi fejlődés elől elzárt magyar paraszt a maga szűkös életkörülményei között nem építhetett belőle oratóriumokat, szimfóniákat, szonátákat. Nem állt rendelkezésére egyéb eszköz, mint primitív népi hangszerek és a magános ember éneke-hangja. Azonban: »in der Beschränkung zeigt sich der Meister«. A magyar nép zenei génusza ezeket a rendelkezésére álló eszközöket olyan hihetetlenül gazdagon fejlesztette, olyan csodálatos finomságokig csiszolta ki, olyan tömör kifejezőerőre emelte, hogy hozzá hasonlót a fényes operaszínpadokkal és differenciált zenekarokkal dolgozó zeneköltők között is csak a legnagyobbaknál, a *klasszikusoknál* találhatunk.

Valóban, az eddig összegyűjtött több mint tízezer eredeti népdalnak zenei nyelve, művészi stílusa édestestvére a magas zenekultúrák klasszikus nyelvének, stílusának. A magyar zenei

»magaskultúrának« ezért ez a népi magyar »mély kultúra« az igazi természetes alapja. — Szerencsésebb országokban a magaskultúra fokozatosan, természetes, szinte öntudatlan fejlődéssel épült ki a mélykultúrából. Nekünk mély kulturális szakadékokat kell áthidalnunk, századok és nemzedékek mulasztásait kell pótolnunk. Céltudatosan koncentrálni kell munkát végezni. Bizony bele sem tudnánk fogni ilyen munkába, ha nem vezetne bennünket Bartók és Kodály géniusza. Mert a zseni milliók életét éli egyéni életében, korok és generációk hivatását végzi önmagában; meglátja a mély belső összefüggést olyan értékek között, melyeket a rideg külső élet egymástól elszakított; öntudatosan kiválogató és összefogó munkája ezért olyan mesterkéletlen és teljes, mintha valóban századoknak és nemzedékeknek, mintha magának a Természetnek műve volna. Így, a nagy egyéniség mágikus hatalmával építette fel előttünk zeneköltészetében Bartók és Kodály a magyar népi mélykultúra fundamentumán a ma már világhódító magyar zene magaskultúráját, azt az új magyar muzsikát, mely már nem ellensége, de nem is szolgája, hanem testvére — bár még kétségkívül kisebb, fiatalabb, azonban valódi átestestvére — a nagy nyugati, német, olasz, francia zenekultúrának.

Ez az új magyar zene egyszer mindenkorra leszámol a »magyar« és »művelt« muzsika kettőségenek babonájával. Példáját követve le kell számolnia ezzel a babonával minden magyar embernek is. A zenei labancok tehát ne fintorítsák orrukát, hogy »durva parasztok«-tól kell tanulniok. Hiszen csak azt kell megtanulniuk a zenében, amit az irodalomban már régen megtanulhattak. Jusson eszükbe, milyen elragadtatással beszélt *Goethe* a

népdal »esztétikai lakonizmusáról«; gondoljanak *Arany-m*, aki a nép költői koncepcióját mondja a leghatalmasabbnak, legtisztábbnak; gondoljanak *Petőfi-re*, aki szerint a népdal formája a legtökéletesebb forma és nincs az a híres költő, aki a »durva« nép költészetét finomságban, gyengédségben utóírné. Ha nem volna mindez így és nem máskép, akkor vájjon mért hódolt *Bach* egy életen keresztül a népi korálisnak, miért tartotta *Brahms* az ő kis népi dalait legsikerültebb szerzeményeinek és miért idézte a magános *Beethoven*, mikor a *Kilencedik Szimfónia* örömdájában magához ölelte az egész emberiséget, egy német népi melódia hanglejtését?

De ne resteljen magyar műveltséget tanulni a paraszttól az úrivilág karakán magyarja sem. Ha hallgatott a cigányra, akinek bankót tapasztott homlokára, akkor hallgasson a magyar föld fiára is, akinek bizony sohasem tapasztott bankót a homlokára. Ez a dal közelebb fogja hozni lelkét a gögösen félretolt klasszikus muzsikához is. És így könnyebben leszámolhat azzal a másik tévhitel, mely a klasszikus zenében valami bonyolult, laikusok számára hozzáférhetetlen csodabogarat lát. Ne feledje el, hogy például a modern jazzben sokkal komplikáltabb harmóniákat, ritmusokat« és technikai agyafúrtságokat vesz be a gyomra, mint amilyenek azok az eszközök, melyekkel a klasszikus mesterek dolgoznak. Nem technikai tudakosság, nem raffinaít kiagyaltság teszi a klasszikus zenét »klasszikussá«, hanem éppen ellenkezőleg: az a végtelen tisztaság, természetesség és kendőzetlen igazság, mellyel benne a legmélyebb költői tartalom megnyilatkozik. És éppen a tartalomnak ez a mélysége, a kifejezésnek ez az igazsága az a leg-

főbb művészi erény, melyben a legnagyobb zenei géniuszokkal az *igazi* magyar zene géniusza összehalálkozik. Ha a magyar ember megtanulja úgy hallgatni a muzsikát, hogy közben lelkének *legmélyebb* intéseire hallgat, akkor a műveltséget és magyarságot egyesítő magyar zenei géniusz világhódító szava meghódítja az *igazi magyar zenei műveltségnek*... Magyarországot is. Az *egész* nemzetet.

